

I.A. ГАПОНЕНКА

**ПЕРАНОСНЫЯ ЗНАЧЭННІ Ў АГУЛЬНАЎЖЫВАЛЬНАЙ ЛЕКСІЦЫ
БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ПАЧАТКУ XX ст.
(на матэрыяле газеты «Наша Ніва»)**

Исследуются особенности семантических процессов, связанных с переносом значения в сфере общеупотребительной лексики, в белорусском языке начала XX в. Устанавливаются лексические группы, наиболее склонные к семантическим переосмыслениям, анализируется устойчивость зафиксированных переносных значений.

The particular features of semantic processes related with the transferring of the meaning in the field of commonly used lexicon, in the Belarusian language of the beginning of the 20th century in the article are considered. The lexical groups, which are the most inclined to semantic changes, are established, the stability of fixed transferring meanings is analyzed.

Семантычныя працэсы, якія ў навуковай літаратуры азначаюцца як семантычная неалагізацыя (гл. Кулеш 1992), семантычная дэрывацыя, другасная намінацыя (гл. Красней 1990), з'яўля-

юцца эфектыўным сродкам папаўнення слоўнікавага складу любой мовы, крыніцай яе якаснага ўзбагачэння, дзейным прыёмам эканоміі моўных сродкаў (гл. Капайко 1995, 34).

Іх найбольш агульная і ўніверсальная прычына, па словах вядомага семасіёлага Г. Кранасера, заключаецца ў «дывергенцыі паміж абмежаванай колькасцю слоў і бясконцасцю з'яў» (цыт. па: Левицкий 1984, 4). Вылучаюцца і больш прыватныя падставы семантычных зрухаў: лінгвістычныя (уплыў кантэксту або сінтаксічнай функцыі, дзеянне гукавага падабенства, сутыкненне амонімаў, пераразмеркаванне сінонімаў у семантычных палях і пад.), культурна-гістарычныя (з'яўленне новых рэалій і паняццяў), сацыяльныя (пераход слова з адной сацыяльнай сферы ў другую), псіхалагічныя (узнікненне разнастайных слоўных табу, неабходнасць у стварэнні эўфемізмаў, імкненне да зручнасці выказвання і г. д.) (гл. Левицкий 1984; Яворська 1985).

Для кожнай мовы на канкрэтным этапе яе развіцця набор гэтых фактараў, а таксама ступень іх значнасці вызначаюцца пэўнай спецыфікай.

У беларускай мове пачатку XX ст. з'яўленне семантычных навацый абумоўлівалася перш за ўсё знешнімі абставінамі яе функцыянавання. Галоўным стымулам для змен семантыкі паслужыла актывізацыя працэсаў нацыянальнага і моўна-культурнага адраджэння. Пад іх уплывам беларуская мова ўпершыню за многія дзесяцігоддзі пачала паступова выходзіць за рамкі вусна-бытавога ўжывання, набываць пісьмова-літаратурныя адзнакі, пашыраць і развіваць сваю стылістычную сістэму. У сувязі са стварэннем новай камунікатыўнай сітуацыі ўзнікла вострая патрэба ва ўзбагачэнні намінальнай базы беларускай мовы. Выкарыстанне ў гэтых мэтах унутраных моўных рэсурсаў цалкам адпавядала тагачасным тэндэнцыям моўнага станаўлення, у сувязі з чым стварэнне намінацый шляхам надання ўжо вядомай лексічнай адзінцы новай семантычнай функцыі мела вялікія шанцы стаць прадуктыўнай з'явай у беларускай лексіка-семантычнай сістэме пачатку XX ст.

Адным з галоўных кірункаў лексіка-семантычных змен разглядаемага перыяду было фарміраванне ў словах непрыхільнага значэння. На перанясенні значэнняў засноўвалася тэрміналагізацыя – увядзенне адзінак нетэрміналагічнага характару ў сферу спецыяльнай камунікацыі. Актывальнасць гэтай лініі семантычнага развіцця была абумоўлена актывізацыяй грамадскага, вытворчага, палітычнага і сацыяльна-культурнага жыцця на Беларусі пачатку XX ст., што вяло да інтэнсіўнага фарміравання разнастайных спецыяльных лексіконаў. Супрацьлеглым тэрміналагізацыі семантычным працэсам з'яўлялася дэ-тэрміналагізацыя, у ходзе якой словы-тэрміны набывалі пераносныя значэнні, пашыраючы свае валентнасці і пачынаючы ўжывацца

па-за межамі тэрміналагічных сістэм (гл. Гапоненка 2005). Семантычны перанос актыўна выкарыстоўваўся беларускімі пісьменнікамі, якія ў ходзе сваёй эстэтычнай дзейнасці, імкнучыся «здабываць новыя палі дасюль невядомых паняццяў» (цыт. па: Муромцева 1985, 130), абагачаць сродкі намінацыі і экспрэсіўнага выказвання, выдзялялі ва ўжо вядомай лексеме новыя семантычныя нюансы і стваралі тым самым адметныя паэтычныя метафары (гл. Гапоненка 2007).

Утварэнне новых намінацыйных адзінак у выніку семантычнага пераносу ў беларускай мове пачатку XX ст. было характэрным не толькі для тэрміналогіі і мастацкай мовы, але і для агульнажывальнай лексікі. Развіццё пераносных значэнняў у гэтай сферы і стала аб'ектам увагі ў артыкуле^{*}.

Для нашага даследавання з'яўляецца актуальным адрозніць выпадкі выкарыстання слоў у пераносным значэнні ад выпадкаў вобразнага ўжывання лексем. У самым агульным плане варта адзначыць, што значэнне лічыцца непасрэдным адлюстраваннем паняцця – цэласнай сукупнасці суджэнняў пра сутнасць і характэрныя адзнакі таго ці іншага аб'екта (гл. Марцінкіўска 1973, 25). Ужыванне ж, на думку В.У. Вінаградава, «гэта або след ранейшых прымяненняў слова, якія не ўтварылі самастойнага значэння, або новае прымяненне аднаго са значэнняў слова ў індывідуальным, не зусім звыклым фразеалагічным атачэнні, у своеасаблівай сітуацыі, з новай вобразнай скіраванасцю» (цыт. па: Марцінкіўска 1973, 24). Большасць даследчыкаў асноўнай адзнакай значэння лічаць наяўнасць у слове гісторыі, што праяўляецца ў пашыранасці і рэгулярнасці слова ў мове. З улікам гэтага крытэрыю пры адборы фактычнага матэрыялу ў артыкуле пад увагу прымаліся толькі факты выкарыстання лексічных адзінак у агульнамоўных, а не ў мастацкіх аўтарскіх кантэкстах, што, на нашу думку, можа служыць паказчыкам (хоць і адносным) тыповасці, неаказіяльнасці таго ці іншага слова ў пэўным лексічным атачэнні і сведчаннем таго, што мы маем справу менавіта з шырока вядомым значэннем, а не з адзінкавым ужываннем лексемы.

1. Разгледжаны матэрыял паказаў, што на пачатку XX ст. найбольшую схільнасць да семантычнай дэрывацыі выяўлялі канкрэтныя назоўнікі з прадметнай семантыкай.

1.1. У выніку пераносу значэння словы з канкрэтным значэннем актыўна пераходзілі ў сферу абстрактнай лексікі, напрыклад, лексема

^{*} Фактычны матэрыял адбіраўся са «Слоўніка мовы „Нашай Нівы“ (1906–1915)», т. 1 (Мн., 2003), т. 2 (Мн., 2007), з картатэкі «Слоўніка мовы „Нашай Нівы“» (Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі). Тое, што ў слоўнік увайшлі лексемы як шырокага, так і вузкага ўжытку, дае магчымасць атрымаць максімальна поўнае ўяўленне пра семантычную структуру тагачаснай мовы і прасачыць тэндэнцыі да тых ці іншых семантычных змен.

закуска на фоне асноўнага прамога значэння 'страва, якая з'ядаецца пасля выпітай гарэлкі, віна' развіла новае метафарызаванае значэнне 'паведамленні, звесткі, навіны' (*Але не саўсім смашныя закускі прыносяць ім [дэпутатам] цяпер газэты, пишуць аб выбарах*. 1907, № 5, с. 6). Аналагічна папоўнілася семантыка лексем *інструмэнт* 'прылада для працы' → 'сродак для дасягнення чаго-н.' (*Голас... чэлавечы – гэта вечны інструмэнт, каторым прырода нас надзяліла і каторым мы найлепей і найлягчэй можэм выказываць свае думкі, свае перэжываньня...* 1910, № 34, с. 514); *каша* 'густая страва з круп' → 'неразбярыха' (*А што да малітваў і касцёла, – вось тут ужо пачынаецца нейкая каша*. 1915, № 9, с. 3); *ру́н* 'усходы, пасевы азимых культур' → 'вынікі, праявы якіх-н. пачынанняў' (*I pačali rawoli tajać wiekawye śniehi na našych honiach, i pačala rawoli pakazywacca na ŭzhorkach ruń rodnych dum*. 1910, № 27, с. 402).

Словы прадметна-бытавой аднесенасці ў выніку пераносу значэння нярэдка пачыналі ўжывацца для наймення асобных людзей, напрыклад, *гузік* – 'чалавек, які займае якую-н. пасаду' (*...беларус баіцца ўсякаго блискучага гузіка, ды ўсякаго пана*. 1907, № 29, с. 2); або груп людзей (жменя – 'невялікая група людзей, аб'яднаных агульнымі інтарэсамі; купка' (*Калі ў павеці будзе хоць невялікая жменя згаварыўшыхся між сабой упоўнамоўчаных, дык ім лёгка можэ удацца паслаць у губерню таго, каго яны намецілі*. 1912, № 37, с. 1).

Распаўсюджаным было таксама развіццё пераносных значэнняў у лексемах, якія абазначаюць разнастайныя прыродныя з'явы, напрыклад, *град* – 'мноства чаго-н.' (*Разам затрашчэлі кулемёты, засыпалі ўсіх [салдат] градам куль*. 1915, № 7, с. 1); *досьвітак* – 'пачатковы этап чаго-н.' (*Моладзі нашай, беларускай, каторай шчаслівая доля празначыла жыць у досьвітках нашага адраджэння, аткрываецца шырокае поле да карыстнай культурнай працы...* 1910, № 19, с. 292); *туман* – 'неспрыяльная, задушлівая жыццёвая атмасфера' (*...нейкі туман пайшоў па гасударстве; неяк як бы зніець жыццё, а людзі сьвятлейшыя і рукі апусьцілі*. 1910, № 6, с. 99).

У кантэкстах пачатку ХХ ст. назіраюцца выпадкі пераасэнсавання слоў з канкрэтна-гістарычным зместам, напрыклад, *крэпасць* – 'апора' (*...на іх [акопаў] месцы вырастаюць ужо чуць не ў кожнай вёсцы народныя школы, гэтыя сучасныя акопы і крэпасці, дзе гартуецца будучына нашай бацькоўшчыны...* 1910, № 1, с. 15); *рыцар* – 'абаронца чаго-н., каго-н.' (*На гэтым абшары Палякі скрозь выступаюць, як рыцары свабоды, гатовыя злучыцца з «са-*

моціўнымі» і «самоістнымі» народамі (– значыць, украінцамі і беларусамі). 1912, № 3, с. 2).

1.2. Пераносныя значэнні на беларускай моўнай глебе атрымлівалі і некаторыя запазычаныя канкрэтныя назойнікі, напрыклад, лексема *акадэмія* ўжывалася з абагульненым значэннем 'навучанне, школа' (*...падростак, каторы пападае ў турму, мае там такую добрую акадэмію зладзейства, што пасля турэмнай эдукацыі, бадай, ніколі ня вернецца на справедлівую дарогу*. 1909, № 2, с. 31); *buljon* – 'гасцінец, хабар' (*Našy wafasnyje sudzi pryzwyčailisia da niejkahto «buljonu»... Maješ jakuju sprawu ў sudzie, nu, i hrej «buljon», bo sprawa schaladaje... Kažuć, što samy słabieŋki «buljon» kaštuje 5 rubloŭ, a dobry – 8–10*. 1910, № 12, с. 193); *orhanizm* – 'якім-н. чынам арганізаванае складанае адзінства' (*Hetaje pjanstwa biaz miery i biaz tołku razjedaje ŭsio bolš i bolš hramadzki orhanizm*. 1910, № 4, с. 58).

У нашаніўскіх кантэкстах можна канстатаваць наяўнасць сінанімічных беларуска-іншамовных пар, у якіх абодва кампаненты, семантычна блізкія ў сваіх прамых значэннях, развівалі на гэтай базе агульныя пераносныя значэнні. Напрыклад, беларуская лексема *апора* і запазычаная *фундамент* фіксуецца з пераносным значэннем 'тое, што падтрымлівае ўстойлівасць, стабільнасць існавання чаго-н.; аснова': *...пасля малебна бацюшка гаварыў аб патрэбе навукі дзяўчынкам, бо гэта будучыя маткі, каторыя маючы прасьвету, лепей патрапяць гадаваць дзяцей – будучую сілу і апору краю* (1910, № 2, с. 34) і *Ніхай і ў нашай старонцы байчэй горнуцца да яе [коопэрацыі] людзі, бо і наша задача – збудаваць для народу моцны эканамічны фундамент, без каторага цяжка гаварыць аб развіцці культуры народу!* (1912, № 12–13, с. 2).

2. Словы з канкрэтным значэннем у выніку семантычнага пераасэнсавання маглі набываць яшчэ і новую эмацыянальна-экспрэсіўную афарбоўку, напрыклад, лексема *balačka* ў значэнні 'слабое месца, недахоп' несла ў сабе дадатковую негатыўную канатацыю (*Urad rawinen ŭ kancy zwiarnuć uwahu na hetu balačku [pjanstwa], i pierestać hladzieć na harełku jak na dachod kazny*. 1911, № 4, с. 50), а лексема *гмах*, ужытая пры называнні якой-н. з'явы, атрымлівала адценне велічнасці, узнёсласці, урачыстасці (*Толькі збудаваўшы вялікі гмах уласнай культуры сваімі сіламі... мы [беларусы] сьмела, без страху будзем глядзець у будучыну*. 1910, № 32, с. 482).

3. Пераносныя значэнні маглі праяўляць і лексемы абстрактнага зместу пры іх ужыванні ў новым кантэкстуальным атачэнні, як гэта адбылося, напрыклад, з лексмай *багацтва*, якая ў спалучэнні са словам *душа* набыла значэнне 'якасны склад чаго-н.' (*...ёсць і у нас беларусаў так сама песьні, каторыя па моцы і па багатстве ў душы а ні званьня ня горшыя ад расейскіх*. 1913, № 16–17, с. 1). Аналагічна: *дабыча* – 'дасягненні

* Тут і далей захоўваюцца графіка-арфаграфічныя асаблівасці аналізуемага выдання.

ў развіцці чаго-н.' (Творачы родную літэратуру і культуру, такі нацыяналізм бярэ ад вышэйшых станоў культурныя дабычы і аддае іх народу. 1912, № 8, с. 2); рух – 'грамадская дзейнасць, масавыя выступленні з якой-н. мэтай' (...беларускі рух – гэта ня толькі рух нацыянальны, але гэта рух за лепшую долю нашага сялянскага народу. 1912, № 49–50, с. 2).

4. Пераносным пераўтварэнням у разглядаемы перыяд рэгулярна падлягала не толькі лексіка прадметнай сферы, але і словы для абазначэння дзеянняў. Дзеясловы пераасэнсаванні былі надзвычай распаўсюджанай з'явай у разглядаемым выданні, напрыклад, абеліць – 'апраўдаць' (Неякі ксёндз, чы памешчык хацеў абеліць графа і на гэта адказаў, што граф многа зрабіў людзям: ён, напрыклад, збудаваў касцёл для народу. 1907, № 6, с. 5); вылечыць – 'дапамагчы, знайсці выхад' («...чытачы ня будуць цікавіцца літэрамі, а толькі зместам». Аднак такая рада зусім ня вылечыць гэтай справы, бо ізноў застануцца два шрыфты. 1912, № 6, с. 3); даплысці – 'павольна распаўсюджваючыся, дасягнуць якога-н. месца' (Беларускае друкаванае слова даплыло сюды [засьценак Плешчэвічы], і шануюць яго людзі. 1912, № 18, с. 4); кусацца – 'быць завышаным, непасільным (пра падаткі)' (Падаткі народу кусаюцца. Сістэма падаткоў такая, што багатыя плацяць малыя падаткі, а увесь іх цяжар кладзецца на беднейшыя рабочыя класы. 1910, № 35, с. 533). Заўважаны і трансфармацыі канкрэтнай прыметы дзеяння ў абстрактную: атціснуты – 'адкінуты; выгнаны адкуль-н.' (Шостая армія каля рэкі Урк вытрымала крывавае бітву. Немцы атціснуты. 1914, № 35, с. 1).

Адзначаны своеасаблівыя выпадкі, калі дзеясловы, якія ў прамым значэнні маюць адрозную семантыку, пры пераносе значэння аказваюцца семантычна максімальна збліжанымі, напрыклад, дзеясловы адрэзацца, адмуравацца, адсунуцца, якія ў пераносным сэнсе выступалі ў аналагічным значэнні – 'аддаліцца ад каго-н.': Таму німа чаго рабіць, хто адрэзаўся ад народу, адмураваўся ад яго кітайскай сцяной. 1913, № 8, с. 3; Стыдна усім тым інтэлігентам, што адсунуліся ад народу. 1913, № 3, с. 3.

5. У разглядаемы перыяд у рэчышчы агульнай тэндэнцыі да фарміравання катэгорый якасці і адцягнення рэгулярны характар набыло пераасэнсаванне прыметнікаў, у першую чаргу тых, якія абазначаюць канкрэтныя фізічныя адзнакі. Такія лексемы актыўна выкарыстоўваліся для характарыстыкі грамадскіх з'яў або, некалькі радзей, унутраных чалавечых якасцей, напрыклад, войстры – 'гарачы бурны' (...не раз паміж беларускімі і маскоўскімі людзьмі падымаліся вайстрые спрэчкі і сваркі. 1910, № 19, с. 293); гладкі – 'складны, плаўны, лёгкі для разумення (пра мову і пад.)' (...кореспондэнцыі аб Янчэўскім былі напісаны не малаграмаднай мовай

Шоффэра, а падозрэнна глады і стыльнай. 1913, № 9, с. 4); глухі – 'неадукаваны, цёмны' (Народ тут [у в. Асволава, Слуцк. пав.] цёмны, глухі, верыць у заговоры, шэптуноў... 1910, № 21, с. 332).

Як можна меркаваць паводле прааналізаванага матэрыялу, дастаткова інтэнсіўна ў разглядаемы перыяд метафарызоўваліся адносныя прыметнікі, якія пачыналі ўжывацца для азначэння лексічных адзінак з абстрактнай семантыкай і самі такім чынам фактычна набывалі спецыфічныя якасныя адзнакі, напрыклад, запечны – 'некваліфікаваны, непрафесіянальны, саматужны' (Міністэрства юстыцыі апрацавала праект змаганьня з запечным адвакацтвам. 1914, № 3, с. 3); зафарбаваны – 'які нясе на сабе адбітак іншамоўнага ўплыву' (Будзённая мова тут [у Віленск. пав.] беларуская, чыстая троху зафарбаваная полонізмамі. 1914, № 2, с. 4); лапцёвы – 'сярмяжны (з пагардай пра засцяноковую шляхту)' (...і у нас на Белай Русі ёсць многа гэтай шляхты, шляхты засцянкавай, чы як некаторыя называюць лапцёвай. 1906, № 7, с. 8); наносны – 'неўласцівы прыродзе чаго-н., чужы, іншародны' (С кожным годам усё сваё, беларускае заціраецца у нас чужым, наносным. 1910, № 19, с. 292).

Прыналежныя прыметнікі, як можна меркаваць, мелі менш выражаны сэнсавы патэнцыял і ў пераносным значэнні сустракаліся адносна рэдка, напрыклад, воўчы – 'недружалюбны, варожы' (Такая ўжо меж гасударствамі воўчая палітыка: хто слабейшы, таго і зьядуць. 1907, № 25, с. 4).

3 пераасэнсаваным значэннем фіксуеца і прыметнікі колеру, напрыклад, зялёны – 'вельмі малады, нясталы, нявопытны' (А каб дабро [гарэлка] не зглумілася... зусім зялёны хлопец Панас, цягнуць яе па чарачцы... 1913, № 6, с. 4).

6. Асобныя лексемы канкрэтнай семантыкі дэманструюць наяўнасць у сваім семантычным аб'ёме разгалінаванай сістэмы пераносных значэнняў, напрыклад, лексема глеба пры прамым значэнні 'верхні пласт зямлі, на якім вырастае расліннасць' у пераносным сэнсе ўжывалася са значэннем 'падрыхтаваная аснова' (Агітацыя гэта [каб не купляць англіцкіх тавароў] знайшла ў індускім грамадзянстве вельмі падатную глебу. 1910, № 2, с. 24); 'тое, на чым хто-н. узгаданы' (З самага малку адарвалі [С. Полуяна] ад роднай глебы, атруцілі здрадай. 1910, № 16–17, с. 250) і 'кірунак дзейнасці' (Літвіны шчыра працуюць на нацыянальнай глебе і ...зрабілі многа, надта многа. 1910, № 12, с. 189); лексема здаровы з прамым значэннем 'які валодае здароўем' мела чатыры пераносныя значэнні: 'добраўпарадкаваны, акуратны' (Вуліцы [у Вільні] вузкіе... па рынштоках цякуць сьмярдзючыя памыі, німа каналізацыі... німа вадаправоду. Добрых і вялікіх бальніц нехват; школ мала, німа гарадзкой бібліятэкі... – А тым часам, калі-б у

Вільні завясыці добры парадак, дык гэта мог бы быць самы пекны і здаровы горад. 1909, № 2, с. 20); 'нармальна наладжаны' (*Dla akuratnaho, zdarowaho zwarotu hrošej na miejscy treba ŭ nas zawadzić sielskije chaŭrusnyje bančki...* 1910, № 15, с. 236); 'паспяховы' (...*гэтак сама для здароваго развіцця кожнага краю патрэбны і добрыя законы, добрае земства, добрыя парадкі, – дзе гэта ёсць там, і ўсякая справа робіцца лягчэй...* 1913, № 11, с. 1); 'разумны, слушны' (*Можэ паступкамі князя Януша Радзівілла кіравало і асабістае жаданьне стацца удзельным Літоўскім князем, але ва ўсім гэтым была і здаровая гасударственая думка адбудаваць незалежнае «Літоўскае гасударство».* 1910, № 19, с. 292–293).

7. Лексічныя адзінкі ў прааналізаваных кантэкстах праяўляюць здольнасць да семантычных пераносаў у межах словаўтваральнай парадыгмы, напрыклад: *грызня* 'сварка, спрэчка' (...*мужыком патрэбна не грызня памеж рознымі верамі і нацыямі, а новыя свабодныя парадкі і земля.* 1907, № 30, с. 7) і *грызціся* 'сварыцца, спрацацца' (*Калі ўсе нацыі будуць меж сабой грызціся ў нас, то мужыку ад гэтаго будзе мала карысці.* 1908, № 17, с. 2); *камень* 'перашкода, завала на шляху чаго-н.' (...*гарэлка, п'янства былі адным с тых каменяў, што ляглі на дарозе народнага руху.* 1914, № 43, с. 1) і *камяністы* 'з перашкодамі, цяжкасцямі' (*Дарога гэта [да лепшага жыцця] цяжкая – камяністая, але вядзе яна да супольнага шчасця...* 1907, № 17, с. 1).

Пераносныя значэнні, якія праявіліся на пачатку XX ст. у агульнаўжывальнай лексіцы пры яе выкарыстанні ў агульнамоўных кантэкстах, дэманструюць высокую храналагічную ўстойлівасць. Пры падліках сярод прааналізаваных лексем выяўляецца, што ў сучасны пяцітомны «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы» ўвайшло прыкладна 60 % пераносных значэнняў, адзначаных на пачатку XX ст. (напрыклад, пераносныя значэнні лексем *абеліць, арганізм, балячка, гладкі, град, даплысці, жменя, інструмэнт, каша, рух* і інш.). Пэўная ж колькасць выпадкаў семантычнага пераасэнсавання засталася адметнай прыналежнасцю беларускай мовы разглядаемага перыяду і ў далейшым не замацавалася ў ёй (напрыклад,

пераносныя значэнні лексем *бульон, гузік, досьвітак, закуска, запечны* і інш.). Аднак іх уключэнне ў кола семантычных пераўтварэнняў выпрабавала семантычную сістэму на здольнасць да развіцця і такім чынам спрыяла яе станаўленню.

Прааналізаваны матэрыял паказвае, што пераносныя асэнсаванні ў сферы агульнаўжывальнай лексікі беларускай мовы пачатку XX ст. былі шырока прадстаўленай і прадуктыўнай з'явай, якая ахоплівала розныя функцыянальныя групы і граматычныя класы слоў. У наяўнасці разгалінаванай сістэмы пераносных значэнняў выразна абазначалася тэндэнцыя да абнаўлення намятаўных магчымасцей мовы, характэрная для пачатковага этапу моўнага станаўлення. Рэгулярнае выкарыстанне лексем з пераносным значэннем у агульнамоўных кантэкстах пачатку XX ст. сведчыць пра стабільнасць і тыповасць семантычных працэсаў, што ў сваю чаргу знамянае дастаткова высокі ўзровень арганізацыі тагачаснай мовы і яе жыццяздольнасць.

ЛІТАРАТУРА

Гапоненка І.А. Семантычныя працэсы ў сістэме беларускай мовы пачатку XX ст.: тэрміналагізацыя і дэтарміналагізацыя // Е.Ф. Карский и современное языкознание: Материалы X Междунар. Карских чтений (Гродно, 16–17 мая 2005 г.): В 2 ч. Гродно, 2005. Ч. 2. С. 44–50.

Гапоненка І.А. Роля Янкі Купалы ў фарміраванні сістэмы вобразна-пераносных значэнняў беларускай мовы // Acta Albaruthenica. Literatura. Język. Kultura. Warszawa, 2007. № 7. С. 172–180.

Капайко Т.В. Метафарызацыя ў тэрмінасістэмах прыродазнаўчых навук // Весн. БДУ. Сер. 4. 1995. № 2. С. 34–36.

Красней В.П. Некаторыя віды семантычнай дэрывацыі ў беларускім тэрмінаўтварэнні 20-х – пачатку 30-х гадоў // Весн. БДУ. Сер. 4. 1990. № 1. С. 21–24.

Кулеш А.И. Пути и способы пополнения общественно-политической лексики белорусского языка на современном этапе: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Мн., 1992.

Левицкий В.В. О причинах семантических изменений // Семантические процессы в системе языка. Воронеж, 1984. С. 3–9.

Марцінкіўска О.Є. Переносне значення та образне вживання // Мовознавство. 1973. № 3. С. 24–33.

Муромцева О.Г. Развитие лексики украинської літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст. Харків, 1985.

Яворська Г.М. Лексико-семантичні зміни у типологічному аспекті // Мовознавство. 1985. № 6. С. 62–66.

Паступіў у редакцыю 19.06.09.

Ірына Алегаўна Гапоненка – кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры гісторыі беларускай мовы.